

УДК 332.330.341

Чемерис В.А., к.е.н., докторант ©*Інститут регіональних досліджень НАН України (м. Львів)***РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ
КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

В дослідженні оцінюється практична можливість впровадження кластерного підходу в розвитку сільських територій на регіональному рівні в умовах формування “економіки знань”.

Ключові слова: *глобалізація, територіальні трансформації, сільський розвиток, кластер, політика розвитку сільських територій.*

Вступ. Тенденції розвитку сільських територій України свідчать, що незважаючи на підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектора ситуація залишається доволі складною, а існуючі соціальні проблеми лише поглиблюють тенденцію збільшення безробіття і поступової депопуляції. Незважаючи на прийняття в 2005 р. Закону України “Про стимулювання розвитку регіонів” [1], практична реалізація основних положень даного закону фактично розпочалася в 2007 році, коли було визначено практичні форми такої співпраці між урядом і регіонами з метою забезпечення бажаних територіальних трансформацій. Реалізація програмних положень “Стратегії розвитку Львівської області до 2015 року” і укладання угод щодо соціально-економічного розвитку між Кабінетом Міністрів України та регіоном дозволили реалізувати лише окремі інфраструктурні проекти або реструктуризувати промислові об’єкти з негативним впливом на довкілля.

Діюча з 2009 року Угода щодо соціально-економічного розвитку між Кабінетом Міністрів України і Львівською обласною радою [2], передбачала на 2009-2013 рр. фінансування спільних заходів на понад 3,2 млрд. грн., в тому числі 1,3 млрд. грн. за рахунок видатків місцевих бюджетів. Однак через обмеженість бюджетів розвитку регіонів, які мали надавати співфінансування, програма частково не виконана. За чотири роки дії Угоди, станом на січень 2013 року, спільні заходи фактично профінансовані за рахунок коштів державного бюджету на 1,9 млрд. грн. (на 64,8 % передбачених обсягів), а за рахунок коштів місцевих бюджетів лише на 330,6 млн. грн. (на 24,7 % передбачених обсягів)[3].

Проте особливо складною залишається ситуація в сільській місцевості регіону, що об’єднує 1850 сіл. За 1991-2013 рр. у регіоні зникло 15 сільських населених пунктів, що загалом негативно вплинуло на розвиток локальних громад і реалізацію регіонального соціально-економічного потенціалу.

На думку науковців [4] призупинення руйнівних процесів на селі можливо за умов соціальної орієнтованості сільського господарства, зокрема забезпечуючи зайнятість сільських жителів і зберігаючи ефективність функціонування [4, с.7].

Розвиток сільських територій через кластерні структури вважається перспективним з урахуванням досвіду ЄС і враховуючи ситуацію, що у Львівській області провідними виробниками товарної сільськогосподарської продукції є малі та середні агроформування.

Аналіз останніх досліджень. Проблематиці кластерної стратегії економічного розвитку присвячено праці зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема М. Портера, М. Енрайта, Т. Андерссона, С. Соколенка, М. Войнаренка, М. Кропивка, О. Бородіної, Ю. Губені, С. Васильчак, О. Павлова, С. Дорогунцова.

Суттєвих практичних зрушень в розвитку агропромислових кластерів досягли в територіальних громадах Київської, Хмельницької, Запорізької, Чернівецької та Рівненської областей. В багатьох випадках успішний розвиток кластерів досягнуто завдяки діяльності кооперативів, що забезпечили формування сировинної бази для розвитку спеціалізованих аграрних кластерів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні системних аспектів політики кластерного розвитку сільських територій на регіональному рівні з метою забезпечення ефекту синергії виробничо-ресурсного та інтелектуального потенціалів через системне впровадження інновацій.

Виклад основного матеріалу. Незавершеність ринкових перетворень в аграрній сфері і відсутність ринку сільськогосподарських земель зумовили відносно байдужість широких мас селян до модернізації, оскільки існуючий диспаритет цін і проблеми з реалізацією виробленої сільськогосподарської продукції, що особливо негативно позначилося на розвитку галузей тваринництва в регіоні.

Науковці ДУ “Інституту економіки та прогнозування НАН України” зазначають, що розвиток сільського господарства не лише забезпечує генерування грошових потоків, але і виробництво суспільних благ, як-от продовольча безпека, життєздатність сільських територій, захист природного середовища, збереження національно-культурних традицій тощо, актуалізованих суспільних благ виведених за суто галузеві межі і поширення на інші, окрім сільськогосподарської, складові [5].

В Щорічному посланні Президента до Верховної Ради “Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2013 році”, розвиток аграрних кластерів визначається в якості одного з пріоритетів національної аграрної політики із переліком конкретних заходів [6, с. 62]. Діяльність кластерів має орієнтуватися на виробництво продовольчої продукції у відповідності до вимог якості та екологічної безпеки відповідно до міжнародної практики. Однак, на думку відомого польського економіста Г. Колодко, державне втручання повинно орієнтуватися не у виробничі процеси, а зводитися до розумного маніпулювання їх обставинами [7, с. 423].

Важливе значення у розвитку кластерів, відповідно до прийнятої міжнародної практики, відіграють наукові установи. Розвиток науки і практичне впровадження результатів досліджень, на думку М. Войнаренка [8], дозволяє забезпечити динаміку технологічної модернізації і подальшого економічного розвитку підприємств кластеру.

Проте держава, на думку Президента НААН України В. Петриченка, не розглядає аграрну науку як складову національної безпеки, на відміну від економічно розвинутих країн. За останні п'ять років, як зазначає В. Петриченко, бюджетне фінансування наукових установ НААН України профінансовано лише в межах 50-55 % від щорічної потреби [9]. Таким чином при створенні кластерів на Львівщині, наукова сфера, на думку авторів, може стати тією слабкою ланкою, що посилить технологічну залежність АПК регіону від імпорту з країн ЄС. Водночас "Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України", представлений Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами в 2013 році свідчить, що Львівська область посідає друге місце в національному рейтингу за конкурентними перевагами щодо можливостей у залученні інвестицій [10]. Таким чином формується досить сприятливе підґрунтя для залучення інвестицій у проекти розвитку агропромислових кластерів регіону.

Досвід і своєрідна "мода" на формування галузевих кластерів в Україні зумовлені впливом наукової думки зарубіжних науковців, зокрема при спробі впроваджувати елементи політики розвитку окремих галузей промисловості або сфери туризму. Проте надаючи відповідну підтримку кластерним ініціативам в Україні, розвинуті країни ЄС повністю усвідомлюють доволі критичний стан багатьох напрямів прикладних досліджень аграрної науки і в умовах економічної кризи на внутрішніх ринках євроспільноти небезпідставно розраховують на подальшу експансію власного високотехнологічного експорту.

Підприємницький сектор, що має сформувати ядро кластеру через трансформацію малих агроформувань у фермерські господарства, відчуває істотні проблеми у розвитку бізнесу. За даними досліджень компанії "Research & Branding Group" в 2013 році, підприємці України для подолання перешкод у розвитку бізнесу вимагали втручання уряду у боротьбу з корупцією, реформування судової системи та ліквідації адміністративних бар'єрів, що стримують інвестиції. Проблеми науково-технологічної залежності поки що належно не виокремлюються провідними інвесторами, оскільки технологічна залежність від імпорту цілком успішно інтегрується в податкову практику провідних агропромислових холдингів із мінімізації сплати податку на прибуток підприємств.

Виробництво продукції в межах агрохолдингів дозволяє реалізувати ефект масштабу, оскільки конкурентоспроможність крупнотоварного виробництва очевидна за умов доволі низької (порівняно з країнами ЄС) орендної плати за землю, що становить в середньому по Україні 400 грн. за гектар. Водночас навіть в окремих областях Західного регіону України, наприклад у Волинській області, де традиційно сильні культурно-історичні сімейні цінності селянського побуту і традицій, спостерігається фактичне зменшення чисельності населення багатьох територіальних громад і еміграційні процеси.

На думку директора Інституту економіки РАН Р. С. Грінберга, протирічливість реформ зумовила порушення балансу між традиційними державними інститутами прийняття рішень і новими центрами, які контролюють необхідні ресурси та економічні процеси [11]. В багатьох випадках саме аграрні холдинги фактично блокують практичну реалізацію

ініціатив органів державної влади щодо демонополізації виробництва, закупівель, збуту або зберігання аграрної продукції на регіональному рівні.

На жаль, подібна ситуація досить часто спостерігається в Україні при реформуванні аграрного сектора, що ускладнює можливості консолідації ресурсів товаровиробників і громади до складних інтеграційних процесів, зокрема в межах кластерів. Необхідно врахувати, що в постіндустріальному суспільстві більш вагомою вважається власність на об'єкти інтелектуальної власності, а в Україні із класичною інтерпретацією економічної системи – це власність на землю або права на довгострокову оренда сільськогосподарських угідь. Одночасне усвідомлення необхідності доступу до знань та землі як активу зумовлює прояв боротьби за право оренди між різними рівнями адміністративного ресурсного впливу, виявляючи приклад класичного матеріалізму. Проте аграрне виробництво в умовах мережевої економіки фактично виявляється відносно сталою формою накопичення багатства в Україні і способом підтримки зацікавленими групами впливу подальшого фактичного спрямування економічних змін.

В той же час бізнес поступово втрачає національну ідентичність. На думку голови ради директорів “Індустріального союзу Донбасу” С. Тарути, що висловлена на Міжнародній конференції із сталого розвитку “Відповідальність бізнесу перед державою” у травні 2013 року, в очах західного суспільства з економічної точки зору Україна ідентифікується як економічний додаток Росії, що впливає на іміджеву складову при прийнятті рішень іноземними інвесторами щодо інвестування [12].

На думку авторів, через розвиток кластерів, зокрема агропромислових, подібну ситуацію можна змінити, оскільки розробка та сприяння впровадженню модельних програм, побудованих на принципах широкої громадської участі дозволить посилити соціальну відповідальність і залучити нефінансові внески громади до реалізації проектів кластерного розвитку.

Висновки. Кластерний підхід до розвитку сільських територій дозволить, на думку авторів, дозволить активізувати ініціативу громад і забезпечить розвиток внутрішнього виробництва сільськогосподарської продукції з метою забезпечення продовольчої безпеки регіону. Водночас при реалізації проектів розвитку індустріальних парків у Львівській області для створення яких зарезервовано п'ять основних і дві резервні земельні ділянки в різних районах області, доцільно враховувати вплив відповідних об'єктів інноваційної інфраструктури на можливість реалізації аграрного виробничого потенціалу через ефект синергії взаємодії.

Література

1. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Про укладення Угоди щодо соціально-економічного розвитку Львівської області між Кабінетом Міністрів України та Львівською обласною радою : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 681-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
3. Довідка про стан фінансування Угоди щодо соціально-економічного розвитку Львівської області між Кабінетом Міністрів України та Львівською

обласною радою (з початку дії Угоди станом на 31 грудня 2012 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://loda.gov.ua>.

4. Присяжнюк М. Про необхідність і напрями поглиблення аграрної реформи / М. Присяжнюк, П. Саблук, М. Кропивко // Економіка України. – 2011. – № 6. – С. 4-16.

5. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2009. – № 4. – С.74-85.

6. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – 576 с.

7. Колодко Г. Мир в движеніи / Г. Колодко; [пер. с польск. Ю. Чайников]. – М.: “Магістр”, 2009. – 575 с.

8. Войнаренко М. П. Кластери в економіці: аналіз теорії і практики : [монографія] / М. П. Войнаренко. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 220 с.

9. Петриченко В. До аграрної науки треба ставитись як до складової національної безпеки / В.Петриченко // Урядовий кур’єр. – 2013. – 13 червня . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/vasil-petrichenko-do-agrarnoyi-nauki-treba-staviti/>

10. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів. – К.: Київський міжнародний інститут соціології; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2013 – 356 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/zvit_pro_investiciynu_privablivost_regioniv_povna_versiya.pdf

11. Гринберг Р.С. Контуры глобального мира: обозначая будущее / Р.С. Гринберг // Экономический и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз – 2011. – № 1 (13). – С. 17- 28.

12. Тарута С. Экономически в глазах западного мира Украина остается придатком России – С. Тарута [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/rus/news/economic/ekonomicheski-v-glazah-zapadnogo-mira-ukraina-ostaetsya-21052013160000/>

Summary

Chemerys V.A.

Institute of Regional Researches NAS of Ukraine

DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN REGION THOROUGH CLUSTER APPROACHES: PREREQUISITE AND PERSPECTIVES

In the article the main tendencies of cluster policy development as a priority of rural development policy in regional level are considered.

Key words: *globalization, territorial transformation, rural development, cluster, rural development policy.*

Рецензент – д.е.н., професор Музика П.М.